Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Проректор з науково-педагогічної роботи
Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ
«_____» _____ 2020 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

НАУКОВИЙ СЕМІНАР

рівень вищої освіти	магістр
галузь знань	10 – Природничі науки /01. Освіта
спеціальність	106 Географія/014.07. Середня освіта (Географія)
освітня програма	Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток, географія рекреації та туризму, географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота
спеціалізація	_____
вид дисципліни	за вибором
факультет	геології, географії, рекреації і туризму

2020/2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«31» серпня 2020 року, протокол №14

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:
Людмила НЄМЕЦЬ, д. геогр. н., професор, професор кафедри

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства

Протокол № 6 від « 25 » серпня 2020 р.

Завідувач кафедри _____ (Людмила НЄМЕЦЬ)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 13 від «31» серпня 2020 р.

Голова методичної комісії _____ (Олександр ЖЕМЕРОВ)
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Науковий семінар» складена відповідно до освітньо-професійних програм підготовки магістрів за спеціальностями 106 Географія, освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна географія» та 014.07. Середня освіта (Географія), освітньо-професійна програма «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота».

При організації навчання за даним курсом передбачено особливості навчального процесу в умовах адаптивного карантину згідно з наказами і рекомендаціями МОН України і наказу Ректора Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна № 0202-1/260 від « 07»серпня 2020р.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів знань про теоретичні та методичні основи здійснення наукових досліджень з суспільної географії – загальну схему наукового дослідження, особливості теоретичних і емпіричних досліджень, принципи та правила оформлення наукових робіт, методичні прийоми роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою. Такі знання є основою формування цілісного та комплексного погляду на географічну науку і сутність-реалізації її наукових засад. Підготовка студентів до адекватного сприйняття сучасних актуальних проблем та напрямків подальшого прогресу системи географічних наук в цілому, і суспільно-географічних зокрема, допоможе бачити та розуміти сутність географічних процесів та явищ. Тож, **метою** вивчення даної дисципліни є засвоєння студентами знань з сутності суспільної географії та методології економіко-геоґрафічного аналізу регіонального соціально-економічного розвитку в умовах формування ринкових відносин, тощо.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- розширити компетентності з методології науки;
- закріпити та розширити знання з теоретико-методичних засад суспільної географії;
- засвоїти напрямки наукових досліджень з проблем регіонального розвитку господарства;
- оволодіти методами планування і організації наукових досліджень;
- ознайомити студенів з підходами до накопичення інформації та економіко-географічного аналізу;
- набути навичок узагальнення та використання наукових досліджень у процесі підготовки курсових і дипломних робіт;
- вивчити та опрацювати основні наукові доробки сучасних українських вчених з СЕГ;
- оволодіти навичками наукової діяльності з економічної та соціальної географії;
- закріпити навички: роботи з джерелами наукової інформації, визначення основних етапів наукової діяльності, розробка алгоритму наукового дослідження.

1.3. Кількість кредитів – 4.

1.4. Кількість годин – 120.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
2 год.	2 год.
Семінарські	
20 год.	6 год.
Лабораторні	
0 год.	0 год.
Самостійна робота	
98 год.	112 год.
Індивідуальні завдання:	
-	

1.6. Заплановані результати навчання:

- розуміти нові напрямки в сучасній суспільній географії у відповідності з соціальним замовленням суспільства;
- знати наукові доробки основних представників суспільної географії;
- розуміти зміст соціально-географічного дослідження;
- знати методи та прийоми пізнання;
- знати основні джерела інформації;
- розуміти елементи наукового дослідження;
- знати вимоги до мови і стиля наукової роботи;
- виділяти та обґрунтовувати проблемні ситуації в суспільній географії та протиріччя в ній;
- вміти висувати наукові гіпотези;
- обґрунтовувати обрану тему дослідження;
- розробляти план та алгоритм дослідження;
- вміти раціонально працювати з науковими джерелами.

У набутті знань з питань організації та методики наукових досліджень особливої уваги вимагає поєднання вивчення спецкурсу «Науковий семінар - новітні напрямки суспільно-географічних досліджень» з індивідуальною і самостійною роботою студентів. Навчання у формі самостійної роботи має на меті не тільки закріплення набутих теоретичних знань, але й значне розширення та поглиблення їх згідно з визначеними напрямками наукових досліджень. Виходячи з цього побудована програма лекцій, складені завдання практичних занять спецкурсу «Науковий семінар-новітні напрямки суспільно-географічних досліджень».

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Організація суспільно-географічних досліджень

Тема 1. Організація науково-дослідної роботи студентів у ВНЗ. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема.

Лекція 1. Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Самостійна науково-дослідна робота студентів. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Розвиток творчих здібностей студентів, умови та особливості.

Значення інформаційного забезпечення процесу проведення наукового дослідження; характеристика існуючої класифікації бібліографічних джерел та перелік найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в економіко-географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових джерел. Класифікація наукових досліджень. Інформаційні джерела економіко-географічних досліджень. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблем та напрямків наукових досліджень.

Соціально-економічна географія на теренах СРСР. Нові напрямки СЕГ досліджень з кінця XX – на початку XXI ст. Нові змістовні етапи суспільно-географічних досліджень в Україні. Персоналії СЕГ та їх вклад у розвиток науки. Наукова гіпотеза суспільно-географічних досліджень. Вимоги до висунення і формулювання наукових гіпотез. Особливості застосування загальнонаукових методів у суспільно-географічних дослідженнях. Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Виділення та обґрунтування проблемної ситуації в суспільній географії.

Розділ 2. Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Узагальнення результатів наукового дослідження.

Тема 2. Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Основні елементи наукового дослідження.

Лекція 2. Методи планування і організації досліджень суспільно-географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об’єкту, предмету, мети та завдань дослідження. Стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи та прийоми дослідження; результати дослідження, порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження. Календарний план

виконання дослідницьких робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасниками досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів /НДРС/, порядок його розробки, організація контролю за виконанням.

Особливості визначення об’єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна складова наукової роботи. Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Тема 3. Методи проведення наукового дослідження. Робота над літературними джерелами та іншими джерелами інформації. Узагальнення результатів наукового дослідження.

Лекція 3. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком.

Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його робочих гіпотез. Визначення об'єкту та предмету дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази темою дослідження, забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що передбачалося. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Обробка літературних джерел. Порядок і алгоритм. Бібліографічний опис. Інтернет технології в дослідженнях.

Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку районів. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо.

Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукової роботи. Рецензія наукової роботи і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершення науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Методичне оформлення наукового твору.

2. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	с	лаб	інд	ср		л	с	лаб	інд	ср
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**13**
Розділ 1. Організація суспільно-географічних досліджень												
Тема 1. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема	42,5	0,5	10			32	38	2	2			36
Разом за розділом 1	***42,5***	***0,5***	***10***			***32***	***38***	***2***	***2***			***36***
Розділ 2. Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Узагальнення результатів наукового дослідження.												
Тема 2. Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Основні елементи наукового дослідження	41,5	0,5	4			36	38		2			36
Тема 3. Методи проведення наукового дослідження. Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Узагальнення результатів наукового дослідження	36	1	6			30	44		2			40
Разом за розділом 2	***77,5***	***1,5***	***10***			***66***	***82***		***4***			***76***
Усього годин	**120**	**2**	**20**			**98**	**120**	**2**	**6**			**112**

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	**Семінарське заняття №1.** Вклад українських, російських та зарубіжних вчених в теорію та методологію суспільно-	2
2.	**Семінарське заняття № 2.** Вибір теми наукового дослідження. Обґрунтування її актуальності та складання	2
3.	**Семінарське заняття № 3.** Відбір і вивчення літературних джерел з обраної теми дослідження. Робота з фаховою	2
4.	**Семінарське заняття № 4.** Аналіз та систематизація попередніх досліджень. Робота із науковою літературою, періодичними виданнями, авторефератами. Анотації.	2
5.	**Семінарське заняття № 5.** Підготовка алгоритму наукового суспільно-географічного дослідження. Складання плану наукового дослідження.	2
6.	**Семінарське заняття № 6.** Розробка програми наукового дослідження. Визначення об'єкта, предмета, методів дослідження. Розробка комплексного плану наукового	2
7.	**Семінарське заняття № 7.** Складання бібліографії з обраної теми дослідження. Редагування окремих тем наукового	2
8.	**Семінарське заняття № 8.** Розробка теоретичних концепцій і робочих гіпотез дослідження.	2
9.	**Семінарське заняття № 9.** Методика систематизації зібраного матеріалу. Обґрунтування доцільності використання окремих методів дослідження.	2
10.	**Семінарське заняття № 10.** Узагальнення результатів наукового дослідження. Оформлення ІНДР	2
Разом		**20**

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
Опрацювання матеріалу за темою 1. Організація науково-дослідної роботи студентів у ВНЗ. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема.		
1.	- робота з джерела інформації; - ознайомитися з мовою і стилем наукової роботи; - дослідження персоналій соціо-економіко-географів; - ознайомлення з класифікаціями суспільно-географічних досліджень.	32
Опрацювання матеріалу за темою 2. Планування і організація суспільно-географічних досліджень.		
2.	- розглянути методи емпіричного, теоретичного та прикладних досліджень; - ознайомитися з загальною схемою наукового дослідження та його основними елементами; - розробити план дослідження; - опрацювання авторефератів українських, російських та зарубіжних соціо-економіко географів. Робота з Інтернет-ресурсами. Робота з джерелами наукової інформації (монографіями, науковими статтями); - підбір бібліографічних джерел до окремих тем наукового дослідження. Бібліографічні фонди і робота в них; - дослідження методики систематизації зібраного матеріалу. Розробка тем географічного спрямування з проблем регіонального розвитку.	36
Опрацювання матеріалу за темою 3. Методи проведення наукового дослідження. Робота над літературними джерелами та іншими джерелами інформації. Узагальнення результатів наукового дослідження		
3.	- ознайомитися з основними вимогами оформлення результатів наукового дослідження (таблиці, карти, схеми, список використаних джерел); - розглянути структуру складання анотації наукової роботи; - ознайомитися з загальні вимоги щодо оформлення кваліфікаційних робіт магістрів, а також дисертацій та авторефератів доктора філософії.; - розглянути алгоритм обробки літературних джерел. Порядок і алгоритм. Бібліографічний опис. Інтернет технології в дослідженнях.	30
Разом		**98**

**Примітка: При виконанні завдань необхідно використовувати рекомендовану основну і допоміжну літературу та інформаційні ресурси в Інтернеті, наведені у робочій програмі навчальної дисципліни.*

6. Індивідуальне завдання

(не передбачено)

7. Методи контролю

1. Усний контроль на семінарських заняттях.
2. Виконання поточного контролю
3. Виконання підсумкового контролю.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання												Підсумкова (залікова) робота	Сума
Розділ 1				Розділ 2						Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом		
СЗ 1	СЗ 2	СЗ 3	СЗ 4	СЗ 5	СЗ 6	СЗ 7	СЗ 8	СЗ 9	СЗ 10	20	60	40	100
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4				

СЗ 1, СЗ 2, … – семінарське заняття

Семінарське заняття – 4 бали:

- доповіді за темами – 3 бали;
- відповіді на запитання, участь у дискусії – 1 бал.

Контрольна робота, передбачена навчальним планом – 20 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 2 *5 =10 балів.
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 1 *10 = 10 балів.

Підсумкова (залікова) робота – 40 балів:

- дати визначення понять – 5*2 = 10 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 3 *5 =15 балів;
- творче завдання – 1*15=15 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою для дворівневої шкали оцінювання
90-100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література:

Основна література:

1. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.

2. Немец Л. Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): монография / Л. Н. Немец. - Х., 2003, 383с.

3. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії: Навч. посіб. / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К., 2000. – 204 с.

4. Степаненко А. В. Онтологія соціальної географії як науки процесу / А. В.Степаненко. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний збірник наукових праць,– Вип. 10 (1). –2011. – с. 5-17.

5. Саушкин Ю. Г. История и методология географической науки: Курс лекций. / Ю. Г. Саушкин. - М.: Изд-во Московского ун-та, 1976. - 421 с.

6. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 560 с.

7. Топчиев А. Г. В поисках современной парадигмы географии// Новые географические знания и направления исследований: сб. тр. К.: ЦД Академпериодика, 2006. С. 113-118.

8. Топчиев А. Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. - К.; О.: Высшая шк., 1988. - 187 с.

9. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

10. Топчієв О. Г. Методологічні трансформації і сучасні парадигми в географії // Український географічний журнал. 2010. № 2. С. 22-25.

11. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 560 с.

12. Харвей Д. Научное обьяснение в географии / Д. Харвей. - М.: Прогресс, 1974. - 504 с.

13. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2010. - 260 с.

Допоміжна література:

1. Nemets K. A. Metodyka informaciynoho analizu socialno-ekonomichnoho rozvytku regioniv / K. A. Nemets, O. K. Nemets // Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi «Region – 2008: strategiya optymalnoho rozvytku», Kharkiv, KhNU. – 2008. – S. 242–246.

2. Алаев Э. Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма / Э. Б. Алаев // Изв. ВГО. – 1981. – т. 113., вып. 5. - С.419-422.

3. Быков В. В. Методы науки / В. В. Быков, Акад. наук СССР. Ин-т истории естествознания и техники. – М.: Наука, 1974 . – 215 с.

4. Волков Ю. Г. Диссертация: подготовка, защита, оформление: Практ. пособие / Ю. Г. Волков. – М.: Издательство: Гардарики, 2002 г. - 160 с.

5. Жекулин В. С. География в системе наук / В. С. Жекулин, С. Б. Лавров. – Л.: Наука, 1987. - 212 с.

6. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование / А. Г. Исаченко. – М.: Высш. шк., 1991. 366 с.

7. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: Навч. Посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моісєєв – К.: ВД «Професіонал», 2008. – 240 с.

8. Кузин Ф. А. Магистерская диссертация: Методика написания, правила оформления и процедура защиты: Практ. пособие для студентов-магистрантов / Ф. А. Кузин. – М.: Ось-89, 1989. – 304 с.

9. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии / В. С. Лямин. – М.: Мысль, 1978. – 309 с.

10. Маресте У. И. Современная география: вопросы теории / У. И. Маресте, С. Я. Ныммик. – М.: Мысль, 1984. – 396 с.

11. Мороз С. А. Методологія географічної науки: Навч. посіб / С. А. Мороз. – К.: Заповіт, 1997. – 333 с.

12. Нємець К. А. Моделювання траєкторії розвитку соціогеосистем: аналіз і візуалізація результатів / К. А. Нємець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний збірник наукових праць,– Вип. 15 (2). –2013. – с. 7-10.

13. Нємець К. А. Нові методологічні можливості дослідження суспільно-географічного процесу / К. А. Нємець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Часопис соціально-економічної географії: міжрегіональний збірник наукових праць,– Вип. 17 (2). –2014. – с. 7-10.

14. Нємець Л. М. Суспільна географія в Харківському регіоні: історія, напрямки, та перспективи розвитку / Л. М. Нємець, Ю. І. Кандиба, К. А. Нємець. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 260 с.

15. Нємець Л. М., Сегіда К. Ю., Кравченко К. О. Науковий семінар: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальностями «Економічна та соціальна географія» і «Географія рекреації і туризму». – Харків, 2015. – 70 с.

16. Основы научных исследований. География / Под ред Н. Д. Пистуна, Г. И. Швебса. – К.: Выща шк., 1988. – 192 с.

17. Пилипенко І. О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.

18. Пистун Н. Д. Основы научных исследований: География: Учеб.пособие для геогр.спец. вузов / Н. Д. Пистун, Генрих Иванович Швебс, П. Г. Шищенко. – Київ: Вища школа, 1988 . – 191 с.

19. Рузавин Г. И. Методы научного исследования / Г. И. Рузавин. – М.: Мысль, 1974. - 237 с.

20. Сабитов Р. А. Основы научных исследований: Учеб. пособие / Р. А. Сабитов. – Ч.: Челяб. гос. ун-т., 2002. - 138 с.

21. Топчієв О. Г. Про предметну область і предмет суспільної географії // Український географічний журнал. 2004. №2. С. 3-7.

22. Черванев И. Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. – 1995. – № 2. – С. 3-6.

23. Чернышов В. Н. Теория систем и системный анализ / В. Н. Чернышов, А. В. Чернышов. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 96 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Human Geography Course Description. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://secure-media.collegeboard.org/digitalServices/pdf/ap/ap-human-geography-course-description.pdf

2. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/.

3. Офіційний сайт Державної служби статистики в Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kh.ukrstat.gov.ua.

4. Офіційний сайт оформлення наукових джерел відповідно до вимог Вищої атестаційної комісії (ВАК) України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vak.in.ua/

5. Сайт світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine